

MARZENA DŁUGOKEŃKA
*Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
w Warszawie*

AKTYWIZACJA ZAWODOWA KOBIET WIEJSKICH POPRAZ ROZWÓJ DROBNEJ PRZEDSIĘBIORCZOŚCI

W dniach 27-28 listopada, w Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie odbyła się konferencja naukowa pt.: „*Aktywizacja zawodowa kobiet wiejskich poprzez rozwój drobnej przedsiębiorczości*” oraz warsztaty dyskusyjne nt.: „*Kierunki działalności Ośrodków Doradztwa Rolniczego na rzecz optymalizacji zarządzania zasobami wiejskich gospodarstw domowych*”. Celem konferencji była prezentacja wyników badań prowadzonych w latach 1996–1998 w ramach grantu KBN, pt.: „Aktywizacja zawodowa kobiet wiejskich ze szczególnym uwzględnieniem drobnej przedsiębiorczości”. Założeniem tego projektu było poznanie sytuacji kobiet podejmujących pozarolniczą działalność gospodarczą na obszarach wiejskich oraz ocena prowadzonych przez nie drobnych przedsiębiorstw. W konferencji udział wzięło ponad 70 osób (w tym goście zagraniczni), reprezentujących ośrodki naukowe, instytucje rządowe, a przede wszystkim służby doradcze z ODR.

Materiały konferencyjne zamieszczono w dwóch tomach. W tomie pierwszym zawarto rozważania na temat socjologicznych i aksjologiczno-obyczajowych uwarunkowań miejsca kobiet w biznesie, a także opis stanu, warunków organizacyjno-prawnych, stymulatorów i barier rozwoju przedsiębiorczości kobiet (w tym kobiet wiejskich w Polsce i krajach Unii Europejskiej) oraz polityki państwa w tych dziedzinach⁽¹⁾. W tomie drugim natomiast, przedstawione zostały wyniki badań empirycznych przeprowadzonych w 720 kierowanych przez kobiety firmach, zlokalizowanych w 96 gminach, w różnych regionach Polski⁽²⁾. W podsumowaniu tym zostały zawarte zarówno teoretyczne, jak i praktyczne

- (1) „Społeczno-kulturowe i ekonomiczne uwarunkowania przedsiębiorczości kobiet”; red. naukowa J. Sawicka, Tom I, Wyd. Fundacja „Rozwój SGGW”, Warszawa 1998.
- (2) „Funkcjonowanie małych i średnich przedsiębiorstw prowadzonych przez kobiety”; red. naukowa J. Sawicka, Tom II, Wyd. Fundacja „Rozwój SGGW”, Warszawa 1998.

przesłanki wielorakich uwarunkowań aktywizacji kobiet, w tym poprzez rozwój drobnej przedsiębiorczości.

Otwarcia Konferencji w dniu 27 listopada dokonał w imieniu władz Uczelni oraz Wydziału Ekonomiczno-Rolniczego prodziekan prof. dr hab. Andrzej P. Wiatrak. Obradom przewodniczył prof. dr hab. Mieczysław Adamowicz, a wprowadzenia dokonała prof. dr hab. Janina Sawicka.

Całość debaty konferencyjnej podzielona została na dwie sesje. W ramach sesji pierwszej referaty wygłosili: A.P. Wiatrak pt.: „*Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich*”; K. Najder-Stefaniak nt.: „*Etyka biznesu*”; J. Sawicka pt.: „*Aktywizacja zawodowa kobiet wiejskich poprzez rozwój drobnej przedsiębiorczości*”; A. Biernat-Jarka nt.: „*Sytuacja materialna kobiet prowadzących małe i średnie przedsiębiorstwa*”. W drugiej sesji wygłoszone zostały następujące referaty: K. Gutkowska, K. Żelazna pt.: „*Przedsiębiorczość – konsekwencje dla wiejskich gospodarstw domowych*”; A. Filipowicz pt.: „*Drobna przedsiębiorczość – niektóre formy organizacyjne i uwarunkowania prawne*” oraz A. Zawojka: „*Przedsiębiorczość kobiet wiejskich w krajach Unii Europejskiej*”.

W dyskusji wzięło udział 14 osób wskazując na problemy teoretyczne i praktyczne przedsiębiorczości. Wśród pierwszych trzeba uwzględnić trudności związane z definiowaniem przedsiębiorczości, z mierzalnością jej skali i zakresu, dwoistością etyki i ekonomii itp. Uwzględnić, bowiem trzeba, że związki ekonomii i etyki są uwarunkowane kulturowo, a preferencje i wartości kulturowe określają nasz stosunek do świata biznesu. W związku z tym, w badaniach należałoby zweryfikować różnice między postawami deklarowanymi a praktyką co do etyki biznesu (uczciwość, pracowitość, itp.). Jest to ważne również z punktu widzenia z jakimi doświadczeniami wejdziemy do UE (M. Adamowicz, K. Gutkowska, K. Najder-Stefaniak, E. Tchórzewska).

W drugiej grupie dominują czynniki związane z transformacją systemu gospodarczego i pogarszającą się sytuacją ludności (obniżaniem dochodów i bezrobociem). Dotyczy to w dużym stopniu mieszkańców, w tym kobiet. Istnieje przy tym wiele barier rozwoju przedsiębiorczości i to nie tylko ekonomicznych i społecznych, ale również instytucjonalnych, takich jak: mała sprawność urzędów, utrudnianie a nie ułatwianie działalności przez lokalną administrację. Inwestorów zewnętrznych zniechęca także brak urządzeń infrastrukturalnych. Stan infrastruktury w większym stopniu warunkuje lokalizację przedsiębiorstw dużych niż drobnych. Drobna przedsiębiorczość jest wymuszana sytuacją ekonomiczną, natomiast przedsiębiorcy na większą skalę, dokonując oceny rentowności planowanej inwestycji, bardziej uwzględniają sytuację na lokalnym rynku pracy, a także nastawienie władz i administracji, których zadaniem powinna być pomoc w rozwiązywaniu spraw formalno-prawnych przedsiębiorców (A. Filipowicz, Z. Jakubowski).

Kobiety uczestniczą w większości prac rolnych, głównie w obsłudze zwierząt. Szczególna sytuacja występuje w tym zakresie w gospodarstwach rolniczych o niskim stopniu zmechanizowania, gdzie następnie wysokie obciążenie pracą. W okresie transformacji, w rolnictwie jest więcej problemów, większe są trudności na rynku pracy, większe obciążenie kobiet pracą w gospodarstwach domowych i w rolnictwie. Wiąże się to - oprócz zwiększonych zadań związanych z prowadzoną działalnością - z problematyką motywacji w prowadzeniu działalności gospodarczej. Wiele kobiet wykorzystuje doświadczenia z ekonomiki gospodarstwa domowego do prowadzenia własnej firmy. Jednakże w gospodarstwach z działalnością pozarolniczą praca na własny rachunek na wpływ na organizację życia w rodzinie. Badania wskazują, iż ma to miejsce w rodzinach z bardziej partnerskim podziałem obowiązków niż przeciętnie (V.Majerowa, K.Najder-Stefaniak, K.Żelazna).

Motywacja do działań przedsiębiorczych jest zróżnicowana w zależności od regionu, postaw ludności i ich dotychczasowej działalności. Na wsi koszańskiej, gdzie 60% stanowią gospodarstwa popegeerowskie, bezrobocie wynosi 30%. Mieszkańcy wsi przeważnie nie podejmują pracy dodatkowej, niewiele też kobiet prowadzi własne firmy. Trudno jest zainteresować inwestorów z zewnątrz, bowiem brakuje wykwalifikowanej siły roboczej, a mentalność ludzi nie sprzyja podejmowaniu lokalnych inicjatyw gospodarczych. Potrzebny jest odgórny, centralny program rozwoju rolnictwa i restrukturyzacji obszarów wiejskich, w przeciwnym razie nic na wsi na lepsze się nie zmieni (U.Kraszewska). Niezależnie od tego istnieje konieczność zrzeszania się drobnych przedsiębiorców (np. tych prowadzących działalność agroturystyczną), jak i w ogóle mieszkańców wsi (w tym kobiet) w celu zwiększania szans na rynku oraz prezentacji swoich racji w środowisku. Pozytywne przykłady wielorakich związków, zrzeszeń i stowarzyszeń możemy obserwować w rolnictwie i na wsi w wielu krajach zachodnich (J.Tatara).

Spotkanie w dniu 28 listopada 1998 roku miało formę warsztatów dyskusyjnych nt.: *„Kierunki działalności Ośrodków Doradztwa Rolniczego na rzecz optymalizacji zarządzania zasobami wiejskich gospodarstw domowych”*. W warsztatach uczestniczyło 35 osób i były to głównie specjalistki do spraw wiejskiego gospodarstwa domowego z 32 ODR, z terenu całej Polski.

Wychodząc naprzeciw sygnałom nadchodzącym ze strony osób pracujących na rzecz doradztwa w zakresie gospodarstwa domowego, w Katedrze Polityki Agrarnej i Marketingu w SGGW w Warszawie, opracowano projekt badawczy, którego celem jest przygotowanie w roku 1999 zestawu materiałów szkoleniowych z zakresu tematyki zarządzania zasobami wiejskich gospodarstw domowych. Materiały te zostaną przekazane nieodpłatnie Ośrodkom Doradztwa Rolniczego. W związku z powyższym zwrócono się do Dyrekcji wszystkich ODR w kraju z propozycją wspólnego opracowania diagnozy stanu i potrzeb doradz-

stwa z zakresu racjonalizacji funkcjonowania gospodarstw domowych. W ramach projektu badawczego przygotowano w SGGW i rozesłano kwestionariusz ankiety, pozwalający uzyskać niezbędne informacje na temat stanu i potrzeb realizowanego w ODR doradztwa na rzecz gospodarstwa domowego. Ogółem udało się zgromadzić 314 ankiet, które wykorzystane zostaną, podobnie jak wnioski z warsztatów dyskusyjnych, do opracowania raportu.

Na początku zajęć warsztatowych dr hab. K. Żelazna - prof. SGGW przedstawiła referat na temat „Ekonomika zasobów wiejskich gospodarstw domowych”. Następnie prace prowadzono w trzech zespołach roboczych. Zadaniem każdego z zespołów było wypracowanie raportu, stanowiska dotyczącego szeroko rozumianej tematyki doradztwa na rzecz wiejskich gospodarstw domowych. Postawione zostały następujące problemy do dyskusji:

- Jakie są potrzeby w zakresie problematyki doradczej na rzecz gospodarstw domowych w środowisku wiejskim?
- Jakie zmiany nastąpiły w ostatniej dekadzie w tematyce doradztwa?
- Przyszłość instytucji doradczych w nowych strukturach administracyjnych.
- Doradztwo na rzecz wsi w kontekście integracji Polski z Unią Europejską – szanse, wyzwania, obawy.
- Jakie materiały i pomoce szkoleniowe są wykorzystywane w pracy specjalistek ds. WGD?
- Jaki zakres tematów powinny zawierać materiały szkoleniowe?

Po pracy w zespołach powrócono do wspólnych obrad, gdzie liderki zespołów przedstawiły przygotowane raporty. Z raportów tych jednoznacznie wynika że do najważniejszych tematów w zakresie doradztwa na rzecz wiejskiego gospodarstwa domowego można m.in.:

- racjonalne gospodarowanie zasobami materialnymi (w tym przekazanie wiedzy z zakresu jak wybierać produkty na rynku oraz jak oceniać ich wartość merytoryczną, korzystając z takich informacji jak cena, wygląd, marka, koszty eksploatacji produktu);
- opracowywanie budżetów gospodarstw domowych;
- edukacja żywieniowa oraz organizacja przyjęć domowych (nakrycie i dekoracja);
- urządzenie zagrody, mieszkania (funkcjonalność, higiena, estetyka z uwzględnieniem potrzeb agroturystyki).
- poszukiwanie dodatkowych źródeł dochodów i wielofunkcyjny rozwój wsi (rękodzieło, rzemiosło, przetwórstwo, usługi, itp.);
- profilaktyka zdrowotna, w tym opieka nad ludźmi starszymi,
- doradztwo ekonomiczno-prawne, polityka społeczna i ubezpieczenia (w tym doradztwo na rzecz prawa rodzinnego);

- ochrona środowiska;
- doradztwo na rzecz propagowania kultury regionu, tradycji, ochrony zabytków;
- organizowanie kobiet do wspólnego działania, tworzenie grup inicjatywnych czy zespołów KGW.

Ponadto w doradztwie i edukacji potrzebne jest uwzględnianie aspektów psychologiczno-pedagogicznych funkcjonowania rodziny oraz rozwiązywanie problemów wychowawczych w rodzinie, takich jak: narkomania, alkoholizm.

Zmiany jakie nastąpiły w ostatniej dekadzie w doradztwie ds. gospodarstwa domowego dotyczą ograniczenia tematyki związanej z przygotowaniem potraw i przetworów, chowem przydomowym, uprawą warzyw i owoców mało znanych, a zwiększenia tematyki z zakresu: profilaktyki zdrowotnej, ekologii, podejmowania drobnej przedsiębiorczości. Nastąpiła większa aktywizacja kobiet w kierunku rozwoju małej i średniej przedsiębiorczości, ekonomiki gospodarstwa domowego, ekologii w gospodarstwie domowym i produkcji żywności, edukacji żywieniowej (profilaktyka zdrowotna, a także współpracy z młodzieżą (szkoła żon, 4-H).

Pracownicy instytucji doradczych, obecnie w nowych strukturach administracyjnych, obawiają się głównie o zachowanie odrębności doradztwa na rzecz wiejskiego gospodarstwa domowego; zachowania kadry i bazy dydaktycznej ODR w dotychczasowej strukturze (w trakcie reorganizacji nie można stracić doświadczonej kadry) oraz o ujednolicenie struktury organizacyjnej Ośrodków odnośnie doradztwa na rzecz wgd.

Kolejny omawiany temat to rola jaką będzie spełniało doradztwo na rzecz wsi w procesie integracji Polski z Unią Europejską - jakie szanse z tego wynikają, a także jakie wyzwania i obawy związane są z tym procesem. W związku z tym potrzebne są wiarygodne i szczegółowe informacje dotyczące rozwoju doradztwa w Polsce i Unii Europejskiej oraz finansowania pracy doradczej. Pozwoli to ocenić szanse w możliwości powstania różnych form organizacyjnych pracy doradczej: państwowych, prywatnych, instytucji pozarządowych oraz specjalnych form doradztwa dla różnych grup (np. małych gospodarstw socjalnych). Potrzebne jest doradztwo w zakresie postępu w technologiach produkcji oraz wsparcie doradcze w tworzeniu grup producenckich przynoszących korzyści zrzeszonym rolnikom. W tym zakresie potrzebna jest pomoc doradcza w przygotowywaniu planów rozwoju gospodarczego.

Obawy natomiast wynikają z braku środków finansowych na realizację tematów, niskiego wynagrodzenia specjalistów jako elementu sprzyjającego odchodzeniu z pracy doradczej.

Pracownice instytucji doradczych uważają także, że ważne jest zorganizowanie seminarium szkoleniowego z tematyki integracji z UE, połączonego z wyjazdem do krajów UE liderek przedsiębiorczości.

Istotną rolę w pracy doradczej spełniają materiały i pomoce szkoleniowe, które chętnie są wykorzystywane przez specjalistki ds. wgd. Są one jednak używane z dużym trudem z różnych instytucji (np. opracowania Centrum Doradztwa i Edukacji - Oddział w Krakowie) dotyczące agroturystyki, wydawnictwa Instytutu Żywności i Żywienia, materiały Polskiego Towarzystwa Ekonomiki Gospodarstwa Domowego np.: „Eko Dom”, „*Gospodarstwo Domowe*”, „Domo-
wa książeczka budżetowa”, organizacji konsumenckich i uczelni. Materiały powinny być opracowane przez specjalistów, naukowców z danej dziedziny (tematyki), w formie umożliwiającej prezentację na szkoleniach. Bardzo pomocne byłoby opracowanie programów doradczych wraz z kompletem materiałów dla wykładowcy i uczestników. Pożądane są pomoce typu: broszury, ulotki, folie, slajdy, programy komputerowe, plakaty itd.

Podsumowując spotkanie ustalono, iż w 1999 roku w SGGW przygotowany zostanie przewodnik, w formie materiałów szkoleniowych, do wykorzystania w pracy specjalistek ds. wgd. Przewodnik powinien się składać co najmniej z trzech części tematycznych:

- I. Sposoby poprawy sytuacji dochodowej wiejskich rodzin poprzez rozwój drobnej przedsiębiorczości.
- II. Jak zapobiegać patologiom w rodzinie?
- III. Jak poprawić efektywność zarządzania wybranymi zasobami gospodarstw domowych?

Organizatorzy konferencji mają nadzieję, że efekty spotkania zadowolili zarówno teoretyków, badaczy-naukowców, jak i praktyków-doradców, bowiem jedni i drudzy mieli możliwości prezentacji swoich poglądów, przedstawienia problemów w celu wspólnego ich rozwiązywania.